

1๒๒๕๒

ศูนย์ข้อมูลภาคเหนือ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ของภาคเหนือ
การศึกษาในแง่ความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม

โดย

มาลี ไพรสน

รายงานวิจัยลำดับที่ 40 มหาวิทยาลัยพายัพ
ได้รับทุนอุดหนุนจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา
ทบวงมหาวิทยาลัย
(พศ. 2531)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ โดย การสนับสนุนของศูนย์วิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยพายัพ และได้รับความร่วมมือ สนับสนุนจากบุคคลต่างๆ ดังนี้

ดร. ชีเกอรุ ทานาเบ้ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ และดร. นฤจร อธิธิจักรวิธ ได้กรุณาให้คำแนะนำในเบื้องต้นของการศึกษาวิจัย ตลอดจนให้ยืม เอกสารและตำราอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัย และดร. ราญ ฤนาท กรุณาให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเอกสารภาษาอังกฤษ

ผู้ใหญ่บ้านและวิทยากรชาวบ้านทุ่งแดง หมู่ที่ 6 และ 7 กรุณาสละ เวลาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี และผู้มีส่วนช่วยเหลืออื่นๆ ที่มีได้กล่าวนาม ในที่นี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขอบคุณหน่วยงานและบุคคลดังกล่าว ข้างต้นนี้ เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัย

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	
	ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ศึกษา	1
	วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
	ขอบเขตของการศึกษา	3
	นิยามศัพท์เกี่ยวกับการวิจัย	4
	วิธีการศึกษา	4
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
บทที่ 2	หมู่บ้านทุ่งแดง	
	ประชากร	12
	ทำเลที่ตั้ง	12
	ลักษณะทางเศรษฐกิจ	13
	ลักษณะทางสังคม	14
	ระบบความเชื่อ	14
	ระบบเครือญาติ	15
	ลักษณะทางการเมืองและการปกครอง	17
บทที่ 3	พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ของภาคเหนือ	
	พิธีกรรมก่อนฤดูเพาะปลูก	21
	ไหว้ผีปู่ย่า	21
	ไหว้ผีเจ้าบ้าน	23
	พ้อนผีเมือง	27
	ไหว้ผีฝ่าย	38
	แห่นางแมวขอฝน	43
	พิธีกรรมปลาช่อน	44
	แอกนา	48

พิธีกรรมหลังฤดูเพาะปลูก	
มัดมือธไถ	50
ทานก๋วยสลาก	51
ยี่เป็ง	54
พิธีกรรมหลังฤดูเก็บเกี่ยว	
ไหว้เจ้าที่สวน	57
เรียกขวัญข้าว	58
ทานข้าวใหม่	60
ปีใหม่(สงกรานต์)	62
สืบชะตาบ้าน	67
ระบบความเชื่อตามศาสนาวิเคราะห์จากพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร และความอุดมสมบูรณ์ของภาคเหนือ	
สิ่งศักดิ์สิทธิ์	71
ผี	71
ผีบรรพบุรุษ	71
ผีที่ควบคุมปัจจัยการผลิต	72
ผีฝ่ายปกครอง	73
พุทธแบบชาวบ้าน (ผสมลัทธิพราหมณ์)	73
วัตถุประสงค์	75
ระบบสัญลักษณ์	76
สัญลักษณ์เกี่ยวกับเวลาและสถานที่	76
สัญลักษณ์เกี่ยวกับวัตถุและสิ่งมีชีวิต	77
วัตถุบูชา	77
อาหารและน้ำ	78
สัตว์และพืช	80
เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ	81
สี	83
สัญลักษณ์เกี่ยวกับกิจกรรม	85
การบวงสรวงหรือการทำบุญ	85

	หน้า
การกินเลี้ยง	86
การละเล่นรื่นเริง	86
บุคคล	
ผู้ประกอบพิธีกรรม	87
ผู้อำนวยการพิธี	88
ผู้เข้าร่วมพิธี	89
บทที่ 5	
ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร	
และความอุดมสมบูรณ์กับชีวิตตามเศรษฐกิจและสังคม	
ความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจ	96
หน้าที่ในการเป็นสิ่งแทนเทคโนโลยีทางการผลิต	96
หน้าที่ในการควบคุมพลังงานในการผลิต	98
หน้าที่ในการเป็นสืบสำแดงในการ	100
เอาชนะธรรมชาติและดอกย่ำบาทบาทหน้าที่ของ	
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการบันดาลความอุดมสมบูรณ์	
ความสัมพันธ์กับชีวิตทางสังคม	101
หน้าที่ต่อสังคมส่วนรวม *	101
หน้าที่ในการผนึกส่วนต่างๆของสังคมเข้าเป็น	103
เอกภาพ *	
หน้าที่ต่อระดับบุคคล	105
ความสัมพันธ์ในแง่การรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง	107
ทางเศรษฐกิจและสังคม ความเปลี่ยนแปลง	
และความต่อเนื่อง	
ลักษณะความเปลี่ยนแปลง	107
สาเหตุของความเปลี่ยนแปลง	111
บทที่ 6	
สรุปและอภิปรายผล	113
บรรณานุกรม	122

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร และความอุดมสมบูรณ์ของภาคเหนือ ในปัจจุบันในด้านลักษณะรูปแบบ ระบบ ความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน-ภาคเหนือ

ข้อมูลที่น่ามาศึกษาเป็น ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้มาโดยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และสังเกตการณ์ร่วมจากชาวบ้านและการประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้าน ถู๋แดง ตำบลหนองแฝก อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2531 ผลการศึกษาครั้งนี้พบข้อสรุปดังนี้

การศึกษาและบันทึกรูปแบบของพิธีกรรมช่วยให้มองเห็นถึงลักษณะ ความเป็นระบบระเบียบและกฎเกณฑ์ที่เหมือนกันทั้ง 15 พิธีกรรม แม้ว่าจะเป็น พิธีกรรมที่มาจากระบบความเชื่อที่ต่างกันคือ ความเชื่อผีและพุทธระดับชาวบ้าน พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้จะได้รับการปฏิบัติอย่างสอดคล้องกับระยะเวลาและขั้นตอน การผลิตในหนึ่งรอบปีการผลิตคือ ระยะเวลาก่อนฤดูเพาะปลูก หลังฤดูเพาะปลูก และ หลังฤดูเก็บเกี่ยว ทั้งนี้โดยมีลักษณะของการให้ความสำคัญแก่ระดับการมีส่วนร่วม ในการประกอบพิธีกรรมของบุคคลถึง 4 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับเครือญาติ ระดับบุคคล และระดับผสมผสาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นการมีส่วนร่วมของคน ส่วนใหญ่นับแต่ระดับเครือญาติขึ้นไป ส่วนระดับบุคคลมีน้อยที่สุด

ระบบความเชื่อทางศาสนามีลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อ แบบผีและพุทธระดับชาวบ้าน(ผสมลัทธิพราหมณ์) ซึ่งดำรงอยู่อย่างค่อนข้าง กลมกลืน แม้ว่าจะมีอุดมการณ์บางอย่างขัดแย้งกัน เพราะชาวบ้านจะเลือกปฏิบัติตามระบบความเชื่อทั้งสองต่างวาระและต่างวัตถุประสงค์กันระบบความเชื่อดังกล่าว มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ ประการแรก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีบทบาทหน้าที่ ขอบเขตที่อาศัย และอำนาจบันดาลทั้งด้านดีด้านร้ายที่แตกต่างกัน ประการที่สอง วัตถุประสงค์ เป็นความคาดหวังในการมีชีวิตอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ทั้งโลกนี้และ โลกหน้า ประการที่สาม ระบบสัญลักษณ์ เป็นปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ สัญลักษณ์นั้นจะเกี่ยวข้องกับ สถานที่และเวลา วัตถุและสิ่งมีชีวิต กิจกรรม และสิ่ง ซึ่งล้วนแต่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ทั้งสิ้น ประการสุดท้ายบุคคลผู้เข้าร่วม ในพิธีกรรม มี 3 ลักษณะ คือ ผู้ประกอบพิธี ผู้อำนวยการ และผู้เข้าร่วมในพิธี

พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจ ในแง่ที่สนับสนุน ส่งเสริมในลักษณะที่เป็นสิ่งแทนเทคโนโลยีทางการผลิต ควบคุมพลังงานในการผลิต เป็นสิ่งสำแดงชัยในการเอาชนะธรรมชาติและดอกย้ำบทบาทหน้าที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ส่วนความสัมพันธ์กับชีวิตทางสังคมนั้น พิธีกรรม ทำหน้าที่ตอบสนองทั้งในระดับสังคมส่วนรวมและระดับบุคคล กล่าวคือ ในระดับ สังคมส่วนรวม พิธีกรรมทำหน้าที่สนับสนุนอุดมการณ์อิสระและพึ่งตนเอง ผนึก ส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าเป็นเอกภาพ ส่วนระดับบุคคล พิธีกรรมช่วยรักษา ความเจ็บป่วย ผ่อนคลายความตึงเครียดและวิตกกังวลและให้พลังใจในการมีชีวิต อย่างมีความหวังทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๔. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลกระทบต่อพิธีกรรมและ ระบบความเชื่อมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การลดหย่อนวิธีปฏิบัติ การเสื่อมสลาย การเกิดขึ้นใหม่ และการหย่อนคลาย ความเชื่อถือนอกจากสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจาก ปัญหาเศรษฐกิจ การขาดแคลนวัสดุ ระบบการเมืองสมัยใหม่ วิธีการผลิตสมัยใหม่และความคิด วิทยาศาสตร์ที่เข้าไปกับระบบการศึกษาสมัยใหม่

๕. ผลการศึกษาครั้งนี้ช่วยชี้ให้เห็นว่าการที่พิธีกรรมและระบบความเชื่อ เช่นนี้ยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ยังคงทำหน้าที่ตอบสนอง ความต้องการของชุมชน ทั้งยังมีลักษณะรูปแบบเป็นระบบ มีการปฏิบัติซ้ำๆ อย่างต่อเนื่องตลอดปีการผลิต ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต สมัยใหม่ ซึ่งแสดงถึงความพยายามในการสร้างกระแสพลังสืบเนื่องทางวัฒนธรรม ของชุมชน

นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน - ภาคเหนือที่ให้คุณค่าต่อธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน ชุมชน ตลอดจนการมีจิตสำนึกที่ไม่ยอมจำนนต่อธรรมชาติ หากกลับพยายามต่อสู้ กับอุปสรรคปัญหาในชีวิตด้วยการพึ่งตนเอง และเหนือสิ่งอื่นใด ระบบความเชื่อ ดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึง ความใฝ่ฝันคาดหวังถึงสภาพชีวิตที่ดีกว่า นั่นคือ การ มีชีวิตอยู่อย่างมีกินมีใช้อุดมสมบูรณ์ของชาวนาภาคเหนือ

Abstract

This study examined the characteristics and form of agricultural ritual in present-day northern Thai society. The ritual was studied in relation to religious beliefs and to northern Thai rural society economic life.

The data used in this study were obtained by interviews of villagers and observation of agricultural ritual in the village of Ku Daeng, Nong Faek sub-district, Saraphi District, Chiang Mai Province from 1987-1988. Research findings can be summarized as follows.

This study and recording of ritual forms allowed for a systemic comparison of the characteristics of methodologies in 15 rituals. Even though these rituals come from the differing belief systems of animism and folk Buddhism, they resemble each other in terms of duration and their timing in the calendar, such as at the time of cultivation, after cultivation, and at the time of the harvest. These rituals are important at four levels of society: at the community level, the family level, the personal level, and at a mixture of levels. For the most part, though, involvement in ritual is at the family level or higher, with involvement in ritual is at the family level or higher, with involvement at the personal level the lowest.

The belief system of the villagers in these rituals represents a mixture of animism and folk Buddhism (with Brahministic influences), regardless of the fact that the ideals of these belief systems might disagree with one another. These belief systems are made up of four main components. These are, 1) sacred items have different roles

ambits, and levels of aweinspiring power; 2) their purpose is to insure a better existence in this and in future lives 3) symbolism helps fulfill the purpose--this symbolism involves the location, time, inanimate and animate objects, and activities, which, as a result, means that this symbolism relates to the overall ideals of the entire ritual; and 4) three types of people participate in these rituals--those who perform the rituals, those who administer them, and those who participate in them.

Ritual is related to economic life in that ritual provides support as a substitute for production technology. Ritual controls energy in production and is a means for conquering nature as well as sacredly and repetitively inspiring prosperity. As for the relationship between ritual and social life, ritual plays a role at the personal level and at a mixture of levels. Ritual helps treat sickness, relieve tension, and provides moral support in living life with hope both in this world and in future worlds.

Economic changes are a force that cause ritual to change in a gradual fashion. Rituals change in different ways, degenerating, being created anew, and changed in form due to the community members. All of these is caused by problems of economic shortages, the modern political system, new modes of production and scientific ways of thinking that have entered village life through the modern educational system.

This study found that the continued existence of ritual and conventional belief systems is a result of their

still responding to the needs of the community. The continuation of the ritual pattern, the continued repetition of ritual, and changes to ritual to make it conform with modern life evidence efforts to maintain the cultural flow in the community.

This also reflects the value system of the northern Thai community, in which value is placed on nature on community living, and on a consciousness that does not debase nature. Instead, ritual helps in making use of one's own efforts to overcome obstacles and be above other things. It was observed that this belief system hopes and aims for a better life, namely the life of ample food and prosperity of the northern Thai.